

“TÜRKİYE’DE ROMAN VE TOPLUMSAL DEĞİŞME” İÇİN NOTLAR: ROMAN GERÇEĞİ/TOPLUM GERÇEĞİ

FETHİ NACI

NAHİD Sırrı Örik’in tutumu, İkinci Meşrutiyet’ten, İttihat ve Terakki’den, Sultan Hamid’den söz açan öteki romancıların tutumlarına hiç mi hiç benzemiyor: İttihat ve Terakki’nin zorbalığına karşı çıkıyorlardı o romancılar, ama hiçbirinin aklından 31 Mart’ı sevimli göstermek ya da Sultan Hamid’i tutmak geçmiyordu; Oysa Nahid Sırrı Örik’in gönlü de, kafası da Sultan Hamid’den yana. Ne var ki Balzac’ın kralcı oluşu toplumsal gerçekliği nesnel gelişmesi içinde vermesine nasıl engel olmamışsa Nahid Sırrı’nın Sultan Hamid’den yana olması da toplumumuzun belirli bir tarihsel kesitini bütün gerçekliğiyle yansıtmaya engel olmamış.

Nahid Sırrı, “Sultan Hamid Düşerken” de (Birinci baskı 1957. Sander yayınları, romanın dilini sadeleştirerek ikinci baskıyı 1976’da yapmış ve kitabın adını- Ne Hikmetse!- “Abdülhamit Düşerken” diye değiştirmiş. Yaptığımız alıntılar ikinci baskıdan.- F.N.) İkinci Meşrutiyet’in ilânından Hareket Ordusu’nun Ayastafanos’a (Yeşilköy) gelişine kadar geçen çalkantılı dönemi anlatıyor. Birçok gerçek kişi var romanda, Nahid Sırrı onları adlarıyla veriyor, ama romanın üzerinde durduğu sacayağı (Mehmet Şahabettin Paşa, Şefik Bey ve Nimet Hanım.), Nahid Sırrı’nın yarattığı roman kişileri.

Mehmet Şahabettin Paşa, Osmanlı bürokrasisinin son döneminin tipik bir örneği. Servetifünun’da Şahabettin Paşa’nın Maliye Nazırlığı dönemlerinde devletin üç büyük dış borçlanma yaptığını, Paşa’nın bu borçlanmalardan toplam iki yüz altmış beşbin İngiliz altını komisyon aldığını açıklayan bir yazı üzerine Şahabettin Paşa kızı Nimet Hanım’a şöyle savunur kendini: “... Her üç istikrazın müzakeresinde bana on paralık rüşvet teklif edilmedi. Edilseydi, reddederdim. Her seferinde müzakere bittikten, mukavelelerin iradesi çıktıktan sonra borcu veren müessese müdür ve mümessilleri, müzakereleri idare etmiş olanlar gelip bir çek takdim ettiler. Daima bir zarf içinde. Hattâ ilk seferinde ne olduğunu bilmeden açmışım. Miktarlar gazetede namussuz herifin söylediği miktarlardı. İlk seferinde reddetmek istedim. Amma reddetsem ne faydası olacaktı? Mukavele imzalanmıştı. Reddetmekten hâsıl olacak fayda, memleket evlâdından birinin cebine girecek ve onu bir takım hayır ve hasenatta bulunmasına imkân verecek surette zengin edecek olan bir paranın frenkler, hıristiyanlar elinde kalması olacaktı.” (S.71-72) Bu düşünme biçimi, bu davranış biçimi, belirli bir

kişiliği bütün somutluğuyla gözler önüne sermeye yetiyor.

Nahid Sırrı, Mehmet Şahabettin Paşa’yı anlatırken, onun sadece tarihsel ve toplumsal kişiliği üzerinde durmuyor, tarihsel roman yazmaya meraklı kimi romancılarda sık sık rastladığımız o bir takım “Bilgiler”i konuşmalar yoluyla romana yamamak biçimindeki kolay yolu seçmiyor; Mehmet Şahabettin Paşa’yı iç dünyasıyla insanlara ve olaylara bakışındaki o kendine özgülikle anlatıyor, böylece son dönem bir Osmanlı Paşasını gerçekten tanıyoruz. Kızıyla konuşurken bile “En tarafsız bir eda ile lehte veya aleyhte olduğunu belli etmemeye dikkat eden bir sesle, sevgili kızına karşı bile bu ihtiyata gerek görerek ” (S.22) konuşan bir bürokrattır bu! Nahid Sırrı, Şahabettin Paşa’daki “Mevki tutkusu”nu büyük bir ustalıkla anlatır: Yalısından, “Güzel mavi denizi, karşı kıyının dağlarını ve yalılarını, elinde dürbün” seyreden bu seksen üç yaşındaki ihtiyar, “İstanbul’un her hangi bir nezaretinin loş ve bozuk odasında, ama bir nâzır koltuğu işgal ederek oturmak, el pençe divan girip çıkacak memurların getirecekleri tatsız tuzsuz tezkereleri ilk satırından son satırına kadar bıkmadan, üşünmeden, bezmeden okumak mutluluğunu, içinde sonsuz bir özlemle” (S.112) düşünür. “...aşâğılama ve horlama amacıyla da olsun, adını gazete sütunlarında görmek kendini mutlu” (S.98) eder. Ama kızı evlenme şartı olarak Şefik Bey’e babasını “Teşekkül edecek olan âyan heyetine aldırmasını” söylediği zaman, bütün sevincine rağmen, “kızı bütün bir ömrün mutluluğunu kendisinin beş on günlük şeref ve ikbaline duraksamasız yeğ tutmadığı için onu ayıplayan, ona yürekten gücenen” (S.48) sanki o değilmişçesine, “evlâdının mutluluğundan başka bir dileği bulunmayan bir baba edası” takınmaktan da geri kalmaz! Bir çöküş ahlâkıdır Şahabettin Paşa’nın ahlâkı, bunun için sahtelik, kuşku, ihtiyat günlük yaşamın ilkeleri olmuştur. “Sultan Hamid Düşerken”in bugün ilgiyle okunmasının nedeni budur: Nahid Sırrı’nın toplumsal bilgilerle yetinmemesi, roman yazdığını hiç bir zaman aklından çıkarmayarak, toplumsal’ı kendinde somutlaştıran birey’i yaratabilmesi.

Nahid Sırrı Örik’in, özenerek yaratmaya çalışırken kendi toplumsal ve tarihsel koşullarımızın dışına düşmekten kurtulamadığı bir tip, Nimet Hanım. Hilmi Yavuz şöyle diyor Nimet Hanım için: “Nahid Sırrı Örik, statik kuralları belirlenmiş somut bir tarihsel dönemden, dinamik ve sürekli olarak

değişen somut bir tarihsel döneme geçişi. Nimet'in (somut) bireysel tarihiyle temellendirir. İki meşrutiyet arası dönemde sıradan, alelade ve herhangi bir paşa kızı olan Nimet bu devingen somut tarih içinde, akıllamaz ölçüde tutkulu ve hırslı (kocasını Abdülhamid'den sadrazamlık istemeye sevkedecek kadar) bir Balzac ya da Dostoyevski tipine dönüşür." (Tarihsel Roman ve Nahid Sırrı Örik, "Roman Kavramı ve Türk Romanı" içinde, 1977, S.88) Oysa Nimet Hanım, "Dinamik ve sürekli olarak değişen somut bir tarihsel döneme geçiş"i değil, Örik'in anlattığı tarihsel kesitteki (1908'deki) toplumun somut koşullarının dışına düşüşü gösterir. Bu bakımdan Nimet Hanım'ın "Bir Balzac ya da Dostoyevski tipine" dönüştüğü doğrudur, doğru olmayan böyle bir tipi 1908 Osmanlı toplumunda varmış gibi göstermektir. Örik'in şaşırtıcı ustalığı, toplumsal gerçekliği olmayan bir roman kişisine, roman dünyası içinde, yazınsal bir gerçeklik kazandırmasında.

Mehmet Şahabettin Paşa, "altmışına varmışken" Nimet doğduğuna ve Paşa seksen üç yaşında olduğuna göre Nimet en çok yirmi üç yaşında demektir. Osmanlı bürokratı Mehmet Şahabettin Paşa'nın evinde ve Padişah'a bağlılık duygularıyla yetişen bir genç kızın, gazeteler Hareket Ordusu'nu tutmaya başlar başlamaz "Hepsi Padişahın aleyhinde, İstanbul da bu gazeteleri memnuniyetle, emniyetle okuyor. Şu halde biz de onun aleyhine geçmekte istical göstermeliyiz." (S. 252) diyebilmesi olanaksızdır!

Nahid Sırrı, Nimet'in kişiliğinde nerdeyse bir "üstün kadın" yaratmak ister gibidir. Bunun için Nimet'e kâhince sözler söyler: Şefik Bey'le ilk kez karşılaşır ayrıldıktan hemen sonra, Şefik Bey'in kendisini "isteyebileceğini" düşünür ve Şefik Bey'in durumunu çözümlerken, Nahid Sırrı, Nimet'i şöyle düşündürür: "Şefik Bey de hattâ daha yükselse bile birkaç gün ve nihayet bir kaç ay sonra kısa ikbalini hayatıyla ödemeğe mahkûm olmayacak mıydı?" (S.81); Sultan Hamid'in akibetini tartışırken, İttihatçılara kasdederek, "Nihayet Selanik'e, Kâbeî hürriyetlerine götürürler." (S.253) der. Romanın sonlarına doğru da Nahid Sırrı, Nimet'i "Amma İttihatçılar asıl şevketli devirlerine bundan sonra başlayacaklardır." (S.259) diye düşündürür.

Nahid Sırrı Örik bu aşırılıklarıyla, Nimet'i "tarihsel ve toplumsal gerçekliği olmayan" bir tip durumuna getirir, oysa bu aşırılıklara düşmediği zamanlar çizdiği Nimet, duygularıyla, düşünceleriyle yaşayan biridir. Nimet, "Bakan ama, görmek için alçalmayan gözlerle mağrur ve güzel arabada ve kayıkta halkı âdeta yarıp, âdeta çiğneyip geçerek ilerleyiş o beygirlerle kürekçilerin değil, zenginlikle güçlülüğün götürdüğü araba ve kayıklarda giderken halkın varlığından o sanki habersiz gibi ilerleyişteki doyulmaz gurur zevki" (S.55) diye düşünürken Nimet'tir. Kendi durumundaki bütün kadınların bütün İttihatçılar için düşündükleri gibi Şefik Bey için "bu sonradan görme adam" (s.184) diye düşünürken Nimet'tir. "Sofrada idiler, ve iyi yemek yemeği henüz tabii bir şey saymağa midesi alışmayan Şefik, hiç değilse on saatten beri aç

kalmış bir insan iştihasıyla aççıbaşının eserlerine iltifat ederken, Nimet bundan sonra bu adamla geçecek hayatın düzlüğünü, manasızlığını düşündü." (s.208-209) diye düşünürken Nimet'tir. (Bu arada Nahid Sırrı'nın küçük bir dalgınlığına değineyim: 30. sayfada "Gülendam gelerek Paşafendinin uyanmış olduğunu, kendisini beklediğini haber verince, elinde gazetelerle babasının yatak odasına koştu." tümcesini okuyoruz. Oysa üç sayfa önce, 27. sayfada, şunları okumuştuk: "...Gülendam'a ilk söylediği söz de: -Küçük hanım nerede? suali oldu. Fakat kendisini gidip çağırılmaya gerek kalmadan, el çırpılmasını duyarak, Nimet yandaki kapıdan içeri girmişti...")

Sacayağının sonuncusu Şefik Bey. Nimet'in gözünden: "Bu, uzun boylu, geniş omuzlu, yaşı muhakkak ki henüz otuz beşe varmamış, sarışın ve kesik sarı bıyıklı, açık mavi gözlü bir adamdı." (s.76) "Şefik Bey, Selânik'ten gelmiş yedi sekiz kişilik heyetin en sözü geçen üyelerinden biri." (s.83) Talât'ın hemşerisi ve yakın arkadaşı. Nimet'le karşılaştıktan sonra... "İstanbul, zengin olunca yaşamın çok daha başka bir anlam, tasarlanması güç bir güzellik ve ayrıcalık kazandığını nice muzaffer ihtilâlciden sonra kendisine de çarçabuk fısıldamıştı." (s.88) Gerçekte Nahid Sırrı, Şefik Bey'de, bu "fısıldama"yı aşan bir tip yaratıyor: Şefik Bey, kendisine karşı savaştığı toplumsal güçlere (Burada Padişahı temsil eden Osmanlı bürokratı Mehmet Şahabettin Paşa'ya) buluşan, onların hazır servetlerinin rahatlığına konan bir "devrimci"nin (Burada bir İttihatçı'nın) bağlı olduğu örgütten de, ülküden de, arkadaşlardan da zamanla nasıl uzaklaştığını somutlaştırıyor kişiliğinde. 1908 hareketini gerçekleştirenlerden biri olduğu halde, bu yozlaşma sonunda, "meşrutiyet düşüncelerinin süngülere dayanmış bir şeriat hamlesi önünde geri çekilmesi üzerine" nâzır olmayı kabul edebiliyor.

Nahid Sırrı'ya göre "31 Mart", "birkaç gün taze ve mutlu bir hava"dır; "İstanbul'da sükûn geri gelmişti ve dökülmüş azıcık kan, bu inkılâp için ödenmesi kabul edilebilecek çok küçük bir sadakaydı." (s.216)

Nahid Sırrı, İttihat ve Terakki'nin öldürttüğü Hasan Fehmi'den şöyle söz edebilir: "Bu yazar, İstanbul'un ancak öteye beriye saldırmak üzere çıkan ve uluorta saldırdığı için satılan bir muhalif gazetesinde, kendi hesabına bu muhalefeti belki sadece ekmek parasına yapan zavallı bir adamdı." (s.205) Oysa Hasan Fehmi konusunda Hıfzı Topuz şöyle diyor: "Mülkiye'yi (Siyasal Bilgiler Fakültesi) bitirdikten sonra Paris'e kaçmış olan Hasan Fehmi bir süre Mısır'da yaşamış ve 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilânı üzerine İstanbul'a dönerek Serbestî gazetesine başyazılar yazmaya başlamıştı. İttihatçılara karşı koyan bu gazetenin yazıları aydın çevrelerde geniş yankılar uyandırıyor." (Türk Basın Tarihi, s. 107)

Şefik Bey, bütün "dönek"ler gibi, içini rahat ettirmenin yolunu bulur: "İttihat ve Terakki, kendi

Devamı 78'inci sayfada

